

Den forsvundne ligatur

AF STEEN EJLERS

Fotosatsskrifter, der bærer klassiske navne, som Garamond eller Baskerville, har detaillier til fælles med Monotype's eller Stempel's udgaver, men i sin helhed har satsbilledet i fotosats ikke megen lighed med de bedre bogtrykte udgaver.

Problemerne i kombinationen fotosats/offset med hensyn til prægnans og karakter er almindeligt erkendte og – trods alt – under stadig forbedring.

Enhver omsætning til ændret fremstillingsteknik indebærer en fortolkning. Saaledes er ogsaa bogtrykkets maskinsats-skrifter selvstændige nyskabelser med rod i de originale antikvaskrifter. Derfor skal enhver ændring ikke begrædes, men *vurderes* – som frem- eller tilbageskridt. Det gennemgaaende og vist almindeligt erkendte problem ved en række fotosatsskrifter synes at være den manglende tyngde i helheden og maaske navnlig den manglende karakter i det enkelte bogstavs fremtræden. Satssystemerne synes at have en uniformerende indflydelse paa formgivningen. Enkelte antikvaskrifter – f.eks. Janson – synes dog at være kommet forholdsvis intakt igennem omsætningen til fotosats.

Foruden denne ændring i satsens udtryk, synes selve det typografiske 'sprog' at være blevet mindre artikuleret ved tabet af væsentlige elementer. Saaledes mangler bogskrifterne ofte kapitæler. Disse søges, om nødvendigt, erstattet af mindre versaler, men kapitæler

Brugsgrafik

Plantin fotosats.

er i formgivning *ikke* blot smaa versaler, men grundlæggende anderledes i 'skæringen' – kapitælen skal i sin vægt harmonere med saavel minuskler som versaler, dvs at den grafiske tyngde er egaliseret med disse ved hjælp af kraftigere stregtykkelser og bredere bogstavbredde end versaler sat ned til tilsvarende størrelse. Sammen sætningen af større og mindre versaler til erstatning for kombinationen versaler/kapitæler giver et uensartet udtryk.

Denne banale viden tilsidesættes ofte af sætterierne ved levering af fotosats. Bedre bliver det ikke naar bogstaverne – de smaa versaler – samtidig gøres bredere ad elektronisk vej.

Forsvinder kapitælen, indskrænkes og forsimples det typografiske sprog. Ligeledes forfladiges satsen ved at bestaa af lutter enkelt-minuskler – altsaa ved *ligaturens* bortfald.

Ligaturen er en sammenskrivning af 2 bogstaver bogstaver til eet. Almindeligst er formodentlig &-tegnet, der jo er det sammenskrevne E og t.

I de klassiske skriveforlæg findes en række gængse ligaturer. Der drejer sig om: fi, ff, ffl, sp, st, et – sammenskrivninger der opstaar naturligt i den haandskrevne, løbende tekst, og som er vandret direkte ind i de tidlige bogtrykte skrifter. Herefter findes de i alle senere udgaver af renaissanceskrifterne som et selvfølgeligt element.

Men i den fotosatte bog er brugen af ligaturer næsten ophørt. Denne forsimpning er i reglen taalelig, men ét sted går det ofte galt: I sammenstillingen af f og i. Minuskel f'ets bue ender i en draabeform, der i reglen havner oven i eller i betænkelig nærhed af i'ets prik. Den nu opstaaende form bliver et ejendommeligt amorft fænomen, der synes undervejs til en tvivlsom sammenvoksen, eller en malign celledeling.

fffi fl & fffi ft

Caslon ligaturer.